

Fâtır-ı Hakîm'in kâinattan sonsuz bir uzaklığı olduğu gibi sonsuz bir kurbiyeti de vardır.

İ'lem eyyühe'l-aziz! Aklım yürüyüş yaparken bazen kalbimle arkadaş olur. Kalp zevkiyle bulduğu şeyi akla veriyor. Akıl bervech-i mutad bürhan şeklinde bir temsil ile ibraz ediyor. Mesela, Fâtır-ı Hakîm'in kâinattan sonsuz bir uzaklığı olduğu gibi sonsuz bir kurbiyeti de vardır.

Evet, ilim ve kudretiyle bâtınların en bâtınında bulunduğu gibi fevklerin de en fevkinde bulunuyor. Hiçbir şeyde dâhil olmadığı gibi hiçbir şeyden de hariç değildir.

Evet, âsâr-ı rahmetine mazhar olan sath-ı arzda mamulat-ı kudrete bak ki bir parça bu sırra vâkıf olasın. Mesela, biri arzda diğeri semada veya biri şarkta diğeri garpta iki şeyi bir anda yaratan Sâni'in, o yaratılan şeylerin arasındaki uzaklık kadar uzaklığı lâzımdır.

Ve keza her şeyin kayyumu olduğu cihetle de her şeyin nefsinden daha ziyade bir kurbiyeti de vardır. Bu sır, daire-i vücub, tecerrüd ve itlak hasaisindendir. Ve fâil-i aslînin mahiyetiyle, zillî olan münfail arasındaki mübayenet-i lâzimesidir. Mesela şems, timsallerine kayyum olduğu için fevka'l-had onlara bir kurbiyeti vardır. Âyinedeki zill ve gölge ile semada bulunan asıl arasındaki mesafe kadar da bu'diyeti vardır.

Aklım yürüyüş yaparken bazen kalbimle arkadaş olur. Kalp zevkiyle bulduğu şeyi akla veriyor. Akıl bervech-i mutad bürhan şeklinde bir temsil ile ibraz ediyor.

İnsan sadece akılla yürüyen bir varlık değil. Bazen kalp öne geçer, akıl arkadan gelir. Kalp bir anda hisseder, yakalar, tadına varır... sonra o hakikati alır, aklın eline verir. Akıl da onu delillendirir, izah eder, temsil ile göz önüne koyar. Yani biri keşfeder, diğeri ispat eder,

temsile döker.

Mesela, Fâtır-ı Hakîm'in kâinattan sonsuz bir uzaklığı olduğu gibi sonsuz bir kurbiyeti de vardır.

Cenab-ı Hak hem sonsuz derecede uzaktır... hem de sonsuz derecede yakındır.

Güneş, nuruyla göz bebeğimize kadar girer; ışığıyla bize çok yakındır. Fakat biz maddeyle kayıtlı olduğumuz için güneşin zatından çok uzağız. Onun ancak ışığına, rengine, akislerine ve gölgelerine temas edebiliriz. Güneşin asıl mertebesine yaklaşmak ise, bu maddî kayıtları aşmayı ve çok yüksek mertebelere çıkmayı ister.

Aynen bunun gibi Cenab-ı Hak, ilmiyle, kudretiyle, rahmetiyle ve kayyûmiyetiyle bize bizden daha yakındır. Fakat biz mahlûk, sınırlı ve kayıtlı olduğumuz için O'nun Zât-ı Akdes'inden nihayetsiz uzağız. O, her şeye yakındır; fakat hiçbir şey O'na kendi mahiyetiyle yaklaşamaz.

Demek ki Allah'ın yakınlığı mesafe yakınlığı değil; ilim, kudret, rahmet ve tasarruf yakınlığıdır. Bizim uzaklığımız ise acimizden, kayıtlı oluşumuzdan ve mahlûk mahiyetimizdendir.

Aynen öyle de Cenab-ı Hak; Zâtı itibarıyla hiçbir şeye benzemez, hiçbir şeye yaklaşmaz, her şeyden münezze ve sonsuz derecede uzaktır... Fakat ilmiyle, kudretiyle, iradesiyle, rahmetiyle her şeye nüfuz eder; sana senden daha yakın olur, kalbinden geçen en gizli şeyi dahi bilir.

Eşya için “yakın-uzak”, “geçmiş-gelecek” dediğimiz şeyler aslında zaman ve mekânın dilidir. Yani varlıklar birbirine göre konuşur: Birine yakın olan diğerine uzak, birine geçmiş olan diğerine gelecek olur.

Demek ki bu kavramlar mutlak değil; hep **nisbîdir**, hep bir şeye göredir. Ama Cenab-ı Hak için bu ölçüler geçerli değildir. O, zamana da mekâna da tâbi değildir ki “uzak” ya da “yakın” diye tarif edilsin.

Onun için “uzak” dediğinde bir mesafe kastetmek... “yakın” dediğinde bir mekân yakınlığı düşünmek hatadır.

İşte bu yüzden: **Bizim için uzak-yakın var... Ama O'nun için her şey aynı anda, aynı açıklıkta daire-i şuhundadır.** □**Detaylı izah için**

Evet, ilim ve kudretiyle bânınların en bânında bulunduğu gibi fevklerin de en fevkinde bulunuyor. Hiçbir şeyde dâhil olmadığı gibi hiçbir şeyden de hariç

değildir.

“Evet, ilim ve kudretiyle bâtınların en bâtınında bulunur...”

Yani Allah, en gizlinin de gizlisini bilir. Senin kimseye söylemediğin düşünceni hatta daha dile gelmemiş, içinden yeni doğan bir hissi bile. O'nun ilminden hiçbir şey saklı kalmaz. Sen kendine ne kadar yakınsan, O sana ondan daha yakındır.

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

O, her şeyi bilendir. (Hadîd 57:3)

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

Biz ona şah damarından daha yakınız. (Kâf 50:16)

“...fevklerin de en fevkinde bulunuyor.”

Aynı anda... O, her şeyin üstünde, her şeyden müstağni, hiçbir şeye muhtaç olmayan bir azamet sahibidir. Ne bir şeye dayanır ne bir şey O'nu kuşatır. Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.

وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

O, yücedir, büyüktür. (Bakara 2:255) يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ

Üzerlerinde hâkim ve üstün olan Rablerinden korkarlar

(Nahl 16:50)

“Hiçbir şeyde dâhil olmadığı gibi...”

Çünkü “bir şeyin içinde olmak”, ancak cisim ve maddeye ait bir özelliktir. Cisim olan her şey

bir yer tutar, bir mekâna bağılıdır, sınırları vardır...

Bir şeyin “içinde” olmak demek, o sınırların içine girmek demektir. Bu ise kayıtlı olmak, mahdut olmak demektir.

Hâlbuki Allah: Ne cisimdir, ne madde...Ne de mekânla kayıt altına alınır. **Cisim olan bir yerde olur... Allah ise mekândan münezzehtir.** Bu yüzden: **O, hiçbir şeyin içinde değildir; çünkü içinde olmak sınırlı olmayı gerektirir.**

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ

O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.

(Şûrâ 42:11)

“...hiçbir şeyden de hariç değildir.”

Ama bu, O'nun uzak olduğu anlamına da gelmez. “Dışında” olmak da yine mesafe ifade eder. Allah ne bir şeyin içindedir ne de dışında... Çünkü O, mekânla kayıtlı değildir.

Güneş göktedir ne odanın içindedir ne de “şu noktada dışındadır” diye tarif edilebilir. Ama ışığıyla içeri girer, seni aydınlatır, seni ısıtır. Zâtı uzakta olduğu hâlde tesiri her yerdedir. Demek ki bir şey, bulunduğu yerle sınırlı olmadan da her yere nüfuz eden bir etki gösterebilir.

Ruhuna bak... “Nerede?” diye sorsalar, bir yer gösteremezsin. Ne kalpte dersin tam, ne beyinde... Ama elini hareket ettiren, gözünü gördüren, seni hissettiren odur. Bedende yer kaplayan bir cisim değildir; fakat bütün bedende hükmü geçer.

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ

Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. (Hadid 57:4)

İşte bu iki misal şunu fısıldar: “İçinde–dışında” demek, mekânla kayıtlı varlıkların dilidir. Allah ise mekânın yaratıcısıdır; bu kayıtların hiçbirine girmez. Ne bir şeyin içinde yer alır, ne de dışında kalır.

Evet, âsâr-ı rahmetine mazhar olan sath-ı arzda mamulat-ı kudrete bak ki bir

parça bu sırta vâkıf olasın. Mesela, biri arzda diğeri semada veya biri şarkta diğeri garpta iki şeyi bir anda yaratan Sâni'in, o yaratılan şeylerin arasındaki uzaklık kadar uzaklığı lâzımdır.

Evet, Üstadımız meseleyi şöyle izah ediyor... Yeryüzüne bak: Rahmet eserlerinin serildiği bu arzda kudretin icraatını seyret. Aynı anda biri şarkta, biri garpta; biri yerde, biri semada nice şeyler yaratılıyor. Bir çiçek burada açarken, bir yıldız orada doğuyor.

Şimdi akla şöyle bir vehim gelebilir: “Bu kadar uzak iki şeyi aynı anda yaratan Zât, acaba o mesafeler kadar uzak mıdır?” Üstad diyor ki: Hayır! Bilakis bu hâl, uzaklığın O'na nisbet edilemeyeceğini gösterir. Çünkü eğer o mesafeler kadar uzak olsaydı, biriyle meşgul olurken diğerine uzak kalması gerekirdi.

Hâlbuki aynı anda, aynı kolaylıkla, hiçbir karışıklık olmadan hepsini yaratıyor. Demek ki: **Uzaklık mahlûkata aittir... Hâlık'a değil.**

Ve keza her şeyin kayyumu olduğu cihetle de her şeyin nefsinden daha ziyade bir kurbiyeti de vardır.

Cenab-ı Hak her şeyin kayyûmudur; yani her şey O'nunla ayakta durur, varlığını O'nunla devam ettirir. Bir şey, kendi kendine varlığını sürdüremez; her an O'nun kudretine muhtaçtır.

İşte bu cihetle bakıldığında, Allah her şeye ondan daha yakındır. Çünkü bir şey kendi nefesine bile tam sahip değildir; varlığı, hayatı, devamı hep O'nun elindedir.

Yani insan kendine “ben” der ama... O “ben” dediği varlık bile her an Allah'ın kudretiyle ayakta durmaktadır.

Demek ki: **O, kayyûmiyetiyle her şeye, o şeyin kendisinden daha yakındır.**

Bir şeyin kayyûmu, ona uzak olamaz. Çünkü kayyûm demek; o şeyi ayakta tutan, her an idare eden, varlığını devam ettiren demektir. Eğer uzak olsaydı, o şeyin hâline müdahale edemez, onu her an idare edemezdi.

Mesela bir lambayı düşün... Onu ayakta tutan elektrik kesilse, o lamba söner. Demek ki onu yaşatan güç, ona sürekli temas hâlinindedir.

İşte bunun gibi —ama çok daha yüksek bir hakikat olarak— Cenab-ı Hak her şeyin kayyûmudur. Her an her şeyi varlıkta tutan, idare eden O'dur.

Bu yüzden: **Bir şeyin kayyûmu ona yakın olmak zorundadır... ve Allah,**

kayyûmiyetiyle her şeye o şeyden daha yakındır.

Cenab-ı Hak mahlûkatta mübâşeretsiz ve muâlecesiz tasarruf eder; yani ne temas ederek iş görür ne de uğraşarak, zaman harcıyarak yaratır. Çünkü temas ve zahmet, ancak maddî ve sınırlı varlıklara mahsustur.

Mübâşeret, yani **doğrudan temas ederek iş yapmak**, yalnızca **iki maddî varlık** arasında söz konusudur. **Muâlece**, bir işi **uğraşarak, aşama aşama, emek ve zaman harcıyarak** yapma demektir.

Maddeden uzaklaştıkça temas ihtiyacı azalır. İnsan kitabı eliyle tutar; çünkü ikisi de maddîdir, temas şarttır. Ama göz, dokunmadan görür; çünkü araya ışık girer. Akıl ise ne ele ne göze muhtaçtır; mânâyı tamamen mübâşeretsiz kavrar.

İki şey maddî olunca temas gerekir... Maddeden uzaklaştıkça temas kalkar.

□ Detaylı izah için

Şimdi daha geniş bak: Güneş gezegenlere dokunmaz ama idare eder. Işık eşyaya değmeden aydınlatır. Miknatis temassız çeker. Ruh bedene dokunmadan yönetir. Bir kumanda uzaktan tesir eder.

İnsan çoğu zaman kendini sadece bedenden ibaret zanneder. Bedeni maddî olduğu için de, “temas etmeden hiçbir iş olmaz” diye düşünür. Elini kullanır, dokunur, iter, kaldırır... Sonra da buradan hareketle der ki: “Temas yoksa tasarruf da yoktur.” Ve farkında olmadan mübâşeretsiz tasarrufu inkâra yaklaşır.

Hâlbuki insan kendi içine dikkatle baksa, bunun aksini açıkça görür. Çünkü insanın içinde bulunan ruh, bedeni temas etmeden idare etmektedir. Bedenin bütün hareketleri, maddî bir dokunmayla değil; ruhun sevk ve idaresiyle gerçekleşir.

Meselâ elimizdeki bir taşı kaldırırken, taşı elimizle kaldırdığımızı zannederiz. Fakat asıl soru şudur: Elimizi kim kaldırıyor? El kendi kendini kaldıramaz, kas kendi başına hareket edemez. Bu hareketin başında, görünmeyen bir emir vardır. Ruh kola dokunmaz; fakat kol, ruhun emrine itaat eder.

Demek ki insanın kendi varlığında bile mübâşeretsiz bir tasarruf vardır. İnsan bunu fark edemediği için, temas olmadan iş görülmesini inkâra meyleder. Hâlbuki bizzat kendisi, her an bunun canlı bir misalini taşımaktadır.

Bu sebeple bize düşen şey, bu tasarrufların mübâşeretsiz olduğunu kabul etmek ve teslim olmaktır. “Nasıl” ve “ne şekilde” olduğunu bütünüyle anlamaya çalışmak, mahlûkun vazifesi değildir.

Bu noktada artık şu hakikat açıkça görünür: Mesafe bir engel değildir. Uzak ile yakın arasında fark kalmaz; büyük ile küçük eşitlenir; çokluk ve azlık zorlayıcı olmaktan çıkar.

Bütün varlıklar, ehadiyet sırrıyla, bir tek fert gibi; aynı anda, aynı kolaylıkla, aynı kudret ve ilmin tasarrufuna girer.

Bu sır, daire-i vücub, tecerrüd ve itlak hasaisindendir.

Bu cümlede geçen üç ifade, meselenin kilididir. Tek tek açalım:

1- “Daire-i vücûb”

Vücûb, yani varlığı zorunlu olmak demektir. Cenab-ı Hak’ın varlığı başkasına bağlı değildir; kendi zâtındandır, ezeldir, zarurîdir. Biz ise mümküniz... Yani varlığımız sonradan verilmiş, her an devamı başkasına bağlı.

İşte bu farktan dolayı: Biz kendimize bile tam sahip değilken, **O, varlığı kendinden olduğu için her şeyin kayyûmudur.** Bu yüzden de: **Her şey O’na muhtaç... O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.**

2- “Tecerrüd”

Tecerrüd, maddeden ve kayıtlı olmaktan soyutlanmak demektir. Yani: Cenab-ı Hak ne cisimdir ne madde ne parçalara ayrılır ne bir yerde bulunur.

Madde olan şey: Yer kaplar, sınır taşır, temas ister. Ama Allah: Mekândan münezzehtir, sınırlardan müberradır.

İşte bu yüzden: **Bir yere yakın olmak için mesafeye ihtiyacı yoktur.** Çünkü zaten mesafeye tâbi değildir.

3- “İtlak”

İtlak, sınırsızlık ve kayıt altına girmemek demektir. Yani Allah’ın ilmi, kudreti, iradesi: Bir şeyle sınırlı değil, bir işle meşgulken diğerinden geri kalmaz, az-çok, büyük-küçük fark etmez.

Bizde ise durum tam tersidir: Bir işi yaparken diğerini bırakırız, çokluk bizi zorlar, mesafe bizi sınırlar.

Ama Allah için: **Bir şey, her şey gibidir...Her şey, bir şey kadar kolaydır.**

İşte bu üç sırrın birleşmesiyle hakikat tam ortaya çıkar: Cenab-ı Hak vücûb sırrıyla her şeyin kendisine muhtaç olduğu Mutlak Varlık’tır; tecerrüd sırrıyla mekân ve mesafeden tamamen münezzehtir; itlak sırrıyla ise hiçbir kayıt altına girmez, tasarrufu sınırsızdır. Bu üç hakikat bir araya geldiğinde şu netice zarurî olarak doğar: **Allah, kayyûmiyetiyle her şeye, o şeyin kendisinden daha yakındır.**

Ve fâil-i aslînin mahiyetiyle, zillî olan münfail arasındaki mübayenet-i lâzimesidir.

Fâil-i aslî ile zillî olan şey arasında zorunlu bir farklılık vardır. Yani asıl ile gölge aynı mahiyette değildir; biri hakikîdir, diğeri ona bağlı ve zayıf bir yansımadır. Bu yüzden aralarında hem yakınlık hem de uzaklık birlikte bulunur.

Fâil-i aslî ile zillî olan şey arasında mahiyet farkı zarurîdir; çünkü biri hakikî kaynaktır, diğeri ona bağlı bir yansımadır. Bu yüzden aralarında benzerlik değil, farklılık vardır.

Meselâ bir yazar ile yazdığı kitap... Kitaptaki fikirler yazara aittir ama kitap, yazarın kendisi değildir. Yazı, yazara bağlıdır; ama aralarında mahiyet farkı açıktır.

Meselâ bir ressam ile tablosu... Tablodaki güzellik ressamdan gelir; fakat tablo, ressamın kendisi değildir. Resim ne kadar canlı görünse de, ressamın mahiyetiyle kıyaslanamaz.

Meselâ bir kumandan ile asker... Askerin hareketi kumandanın emrine bağlıdır; ama asker, kumandanın kendisi değildir. Emirle hareket eder, fakat mahiyeti ayrıdır.

Meselâ bir yazılım ile programcı... Program, yazılımcının bilgisiyle çalışır; ama programın varlığı, yazılımcının varlığı gibi değildir. Kod, onu yazana bağımlıdır ama onunla aynı seviyede değildir.

Meselâ gölge ile insan... Gölge, insanın varlığına bağlıdır; onsuz olmaz. Ama gölge ne canlıdır, ne de insanın mahiyetine sahiptir.

İşte bütün bu misaller şunu gösterir: **Asıl ile ona bağlı olan arasında benzerlik değil, zorunlu bir ayrılık vardır. Zill, asla dayanır... ama asıl, zilla benzemez.**

Bunun için: **Cenab-ı Hak mahlûkatın halıkıdır; ama hiçbir mahlûk O'nun mahiyetine benzemez.**

Vacib ile mümkün, Hâlık ile mahlûk, Sâni ile masnû arasında da böyle zarurî bir mübayenet vardır. Çünkü biri varlığı kendinden olan, diğeri varlığı verilmiş olandır; biri yapan, diğeri yapılmış; biri asıl, diğeri ona bağlıdır.

Mümkün, Vacib'e dayanır ama Vacib'e benzemez. Mahlûk, Hâlık'ın eseridir ama Hâlık'ın mahiyetinden hiçbir şey taşımaz. Masnû, Sâni'i gösterir ama O'nun gibi olamaz.

“Yani uzaklık ve yakınlık meselesi, zillî olanla asıl fâil arasındaki zarurî mübayenetin bir neticesidir.”

Mesela şems, timsallerine kayyum olduğu için fevka'l-had onlara bir kurbiyeti vardır. Âyinedeki zıll ve gölge ile semada bulunan asıl arasındaki mesafe kadar da bu'diyeti vardır.

Meselâ güneş... Aynalardaki timsallerinin kayyûmudur; yani o yansımalar varlığını ondan alır, onsuz bir an bile kalamaz. Bu cihetle güneş, o timsallere fevka'l-had bir yakınlığa sahiptir; çünkü onların varlığı tamamen ona bağlıdır.

Fakat aynı zamanda bak: Aynadaki o küçük ışık ile semadaki hakikî güneş arasında ölçülemeyecek bir mesafe vardır. Yani zât itibarıyla aralarında nihayetsiz bir uzaklık bulunur.

Demek ki: **Kayyûmiyet yakınlığı getirir... mahiyet farkı ise uzaklığı gerektirir.** Bu yüzden: **Güneş timsallerine son derece yakın... ama zâtı itibarıyla son derece uzaktır.**